 DOI: 10.7816/idil-06-40-10

MEHMET BAŞBUĞ'UN RESİMLERİNDE ÇEŞME İMGESİNE ESTETİK BİR BAKIŞ

Semih BÜYÜKKOL* ,Zuhal ARDA**

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, semihbuyukkol(at)gmail.com
Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, arda.zuhal(at)gmail.com

ÖZ

Su içmek ve temizlik yapmak amacı ile yapılan, genelde Anadolu mimarisinde dini yapıların gerek yanında gerekse içinde yer alan ya da sadece su ihtiyacını gidermek ve sevap işlemek amacıyla yaptırılan çeşmeler, Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Sokaklara çeşme yaptırmak yıllardır Anadolu'nun en önemli ve eski geleneklerindendir. Çeşmeyi yaptıran kişiler hem kuşaklar boyu adını yaşatmayı, hem de bunu yaparken insanların yazın sıcağında serinlemelerini sağlayarak onlara bir iyilik yapmayı, sevap işlemeyi amaç edinmiştir. Günümüzde çeşmeler, geçmişte olduğu gibi sosyo-kültürel yaşama katkıda bulunmayı sürdüren, Anadolu'nun mimari dokusu içinde yer alan dinsel ve sosyal açıdan derin izler taşıyan yapılardır. Anadolu insanının yaşamından, gelenek ve göreneklerinden yola çıkarak bunları samimi bir dille resimlerine aktaran Mehmet Başbuğ'un çeşme üzerine yaptığı resimlerin incelenmesi bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Yapıtlarında orta Asya'dan Anadolu'ya Türk insanının yaşam biçimlerini estetik bir dille yansıtan Başbuğ'un çeşme üzerine yaptığı çalışmaları Türk Resim Sanatı için önemli görülmektedir.

Anahtar sözcükler:
Sanat, Su, Çeşme, Türk Resmi, Mehmet Başbuğ.

AN AESTHETICAL LOOK TO THE FOUNTAIN IMAGE IN MEHMET BASBUG'S PAINTINGS

ABSTRACT

Fountains, created for drinking water and cleaning up or acquiring merits by meeting the need for water are generally located both beside and inside of religious structures in Anatolian architecture and they carry an important role in Turkish culture. Building fountains in streets is one of the most important and ancient traditions in Anatolia. The people who build the fountain aim to let their names live for generations, as well as acquire merits letting the people cool themselves and doing good this way. Today, as well as the past, fountains are structures which keep to contribute to the socio cultural life and carry deep traces by means of religious and social aspect in the Anatolian architectural texture. Based upon the life, customs and traditions of humans in Anatolia, Mehmet Basbug reflects them to his paintings in a sincere way, where the essence of this study is built. In his works, Basbug reflects the modus vivendi of Turkish people from Central Asia to Anatolia with an aesthetic language, where his studies in fountains carry significance in Turkish Painting Arts.

Keywords:
Art, Water, Fountain, Turkish Painting, Mehmet Basbug

DOI: 10.7816/idil-06-40-10

Giriş

Çeşme kelimesinin, Farsça'daki karşılığı "göz" olan *çeşm* sözcüğünden geldiği kabul edilmektedir. Suyun çıktığı kaynağa ve gözlere çeşm denilmesinden dolayı bunların akmasını sağlayan küçük yapılara da çeşme adı verilmiştir. XIII. ve XIV. yüzyıllarda ise çeşme ifadesi yerine Arapça'da "göz" anlamına gelen *ayn* kelimesinin yaygın olarak kullanıldığı ve bu kullanımın uzunca bir süre devam ettiği görülmektedir. Yine Osmanlı dönemine ait çeşme kitabelerine bakıldığında "çeşme-i dilküşâ", "çeşme-i âb-ı zülâl", "çeşme-i kevser" vb. ifadelere de sıkça rastlanılmaktadır (Eyice, 1993: 277). Anadolu öncesi Türk döneminde ise çeşme olarak kullanılan su yapılarına "suvat", "pınar" veya "alış" gibi isimlerin de verildiği görülmektedir (Aktaran: Koçyiğit, 2013: 25-26).

Bütün toplumlar için suyun ve temizliğin önemi büyük olmuştur. Çünkü, sağlıklı olmanın ve sağlıklı yaşamanın en önemli şartlarından birisi olan temizlik, sadece birey açısından değil, çevresel anlamda da önemlidir. İslam dininde de temizliğe önem verilmiş ve insanın her açıdan temiz olması üzerine vurgular yapılmıştır. Bu sebepten dolayı canlılara su sağlama ve ulaştırmadaki sevabın büyük olması, hayır işi olarak çeşme yapımını hızla arttırmıştır.

İslam dininde, Hz. Peygamber'e göre, sadaka vermenin en hayırlısının hangisi olduğu sorulduğunda, *"Sadakanın en faziletlisi su teminidir"* dediği bilinmektedir. Bunun sonucu olarak da Türk topluluklarında çeşme vakfı ve kültürü hayır işlerinde ön planda tutulmuştur (Eyice, 1993: 277). Susamış birisine bir tas su vermek, bir yere su götürmek amacıyla yapılan çeşme ve sebil mimarisine ait en güzel ve zarif örneklere, XIV. yüzyılda Türk Memluk döneminde Kahire'de ve Osmanlı başkenti İstanbul'da rastlanmaktadır (Tali, 2010: 559).

Temizlik ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için yapılan çeşme mimarilerinden günümüze ulaşan örneklere bakıldığında dinsel ve sosyal amaçlı yapılar olduğu görülmektedir. Bu yapıların çoğu yaşam alanlarında karşımıza çıkarken bir kısmı da yerleşim alanlarının dışındaki arazilerde görülmektedir.

Yerleşim alanları dışında yol kenarlarında bulunan çeşmelere "menzil çeşmeleri" denmektedir. Bu çeşmelerin ön kısmında musluklarla birlikte hayvanların sulanması için yalaklar bulunmaktadır. Açık arazilerde bulunan çeşmeler ise "çoban çeşmeleri" olarak adlandırılmaktadır. Çoban çeşmelerinden akan sular ya sürekli akmakta ya da musluk yardımıyla ihtiyaca göre kullanılmaktadır. (Eyice, 1993: 278).

Türk mimarisinde ise çeşmeler, yapıldıkları dönemlere göre farklı form ve planlarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Selçuklular döneminde çeşmeler, çoğunlukla medrese, cami, tekke ve han gibi mimari yapıların ön kısımlarına ya da bir eyvanın içerisine yapılmıştır (Aktaran: Koçyiğit, 2013: 27). Anadolu Beylikler Döneminde yapılan çeşmelere bakıldığında, Selçuklu döneminde inşa edilen çeşme, sebil, şadırvan gibi yapılarda kullanılan biçim, teknik ve süslemelerin tekrar edildiği ve yöresel özelliklere göre şekillendiği görülmektedir (Aktaran: Çetinkaya, 2012: 8). Osmanlı döneminde ise 16.yy' dan sonra çok sayıda çeşme yapılarak, saraylara, konaklara ve halka ait konutlara su dağıtımı sağlanmıştır. (Ödekan, 2008: 358). Özellikle Osmanlı su mimarisinin zarif yapılarından biri olan sebiller, yoldan geçenlere ücretsiz içme suyu ve özel günlerde ise şerbet dağıtılan değerli yapılar olmuştur (Aktaran: Tali, 2010: 559).

Mehmet Başbuğ'un Resimlerinde Çeşme İmgesi

Çeşme yaptırmak Anadolu'nun önemli geleneklerindendir. Sosyal ve dinsel açıdan çeşmeyi yaptıran kişinin nesiller boyu adını yaşatarak insanların su ihtiyacını karşılaması açısından da sevap işlediği varsayıldığından değerli görülmüştür. Bu gelenek doğrultusunda çeşmeyi yaptıran kişinin amacı, hem nesiller boyu adını yaşatmak, hem de insanların su ihtiyacının gidererek sevap işlemek olmuştur. Yaptırılan bu çeşmeler birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuş ve özellikle İstanbul'da yer alan çeşmeler içerisinde Türk mimarisinin farklı dönemlerine ait birçok zarif ve sanatsal eserler meydana getirilmiştir. Bu resimler çeşmelerin yanı sıra, İstanbul'un kentsel hayatını da canlandırmaktadır. Bu çeşmelerin başlıcaları, yanlarında kurulan ufak kulübeli kır kahveleriyle, yazın sıcak aylarında renkler içinde aydınlanan İstanbul'un en sakin ve güzel köşelerinden olmuştur. Sıcak yaz günlerinin ikindi vakitlerinde, günün yorgunluğunu atmak isteyenler için çeşme başlarında bir bardak serin su yanında içilen kahve, günlük yaşamın vazgeçilmezlerindendir. İster tarihi bir çeşme, ister Anadolu'nun bir köşesinde sıradan bir sokak çeşmesi olsun insanların yaşam alanlarının önemli bir unsuru olarak sosyal ve dini açıdan önemli yapılar olmuştur.Anadolu'da yerli ve yabancı birçok ressam farklı bölgelerdeki çeşmelerin resimlerini yapmıştır. Bu resimler çeşmelerin yanı sıra, Anadolu'nun yaşam şeklini de canlandıran birer sanat eseri olmuşlardır..

Bu bağlamda Anadolu yaşamını, gelenek ve göreneklerini, milli konuları resimlerine yansıtan Ressam Mehmet Başbuğ'un çeşme temalı resimlerinin incelenmesi önemli görülmüştür. Türk Resim Sanatı içerisinde önemli bir yere sahip olan Mehmet Başbuğ'un,

DOI: 10.7816/idil-06-40-10

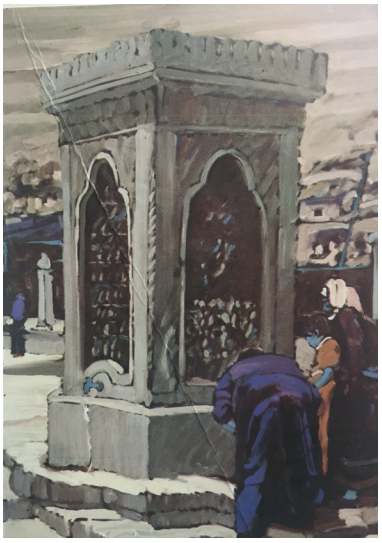
eserlerinde kültürel zenginlikleri, milli ve geleneksel konuları işlediği bilinmektedir. Anadolu'nun en önemli geleneklerinden birisi olan çeşme konusu üzerine de sanatçının bir çok eseri bulunmaktadır.



Resim 1: Mehmet Başbuğ

Mehmet Başbuğ'un Resim 1' de görülen eserinde camide namaz kılmak üzere abdest alan bir figür eğilmiş ayaklarını yıkarken, diğer bir figür ise abdest almak üzere kollarını sıvamakta ve aynı zamanda diğeri ile sohbet eder gibi resmedilmiştir. Meydan çeşmesi ve çevresinde şekillenen günlük hayattan bir görüntünün yer aldığı bu çalışmada yine Başbuğ klasiği olan gri, beyaz ve kırmızı renklerin ağırlıkta olarak kullanıldığı görülmektedir. Hareketli figürler resmin dinamik noktalarıdır. Resimde kullanılan serbest fırça vuruşları resmin estetik zenginliği ama aynı zamanda da anlatıma kişilik katan ifade zenginliğidir. Kompozisyon kuruluşu olarak dikey ve yatay unsurlar dengededir. Asırlardır orada ve dimdik ayakta duran çeşme geçmişte olduğu gibi gelecekte de susuzluğunu gidermek, abdest almak, elini yıkamak gibi ihtiyaçtan doğan tüm davranışlarla birlikte sohbet etmek, haberleşmek gibi sosyal ihtiyaçlara da cevap vermektedir ve vermeye de devam edecektir.

Günümüzde de çeşmeler önemlerini korumakta ve aktif olarak kullanılanlar, sosyo-kültürel yaşama katkıda bulunmayı sürdürerek temizlik ve içme suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla önemini korumaktadırlar. Çeşmelerin ve sebillerin Anadolu'nun mimarî dokusunda bıraktığı derin izlerin, dinsel-sosyal işlevle iç içe geçmiş olmasından kaynaklanan farklı özellikler içerdiğini hatırda tutmak gerekmektedir. Türkler bir yandan kamu yapıları için pratik olgulara ve gündelik gereksinimlere değer verirken, diğer yandan da bu yapılanların estetik çevre düzenlemeleri içinde olmasına ve çeşitli şekillerde zenginleştirilmelerine de önem vermişlerdir.



Resim 2: Mehmet Başbuğ

Resim 2' de de, resim 1' deki çeşmenin aynısı görülmektedir. Ama çeşmenin bir tarafında çocuğuyla birlikte bir kadın su içmek üzere dururken, diğer tarafında ise su içen arkası dönük başka bir kadın resmedilmiştir. Dört tarafından 4 musluğu bulunan bu çeşme aynı zamanda 4 kişinin bu çeşmeyi kullanmasını sağlayacak şekilde yaptırılmıştır. Özellikle birden fazla insanın aynı anda yararlanabilmesi için cami avlusuna ya da bitişiğine inşa edilen çeşmelerin çok musluklu olmasına dikkat edilirdi. Bu resimde de arkaları dönük olsa da bu kadınların birbirleriyle sohbet ettiği, çocuklu olan kadının çocuğuna su içirmek için kucağına aldığı bir an yansıtılmıştır.

Kadınların, sokak ve ev dışında toplumsal hayatta çok da yer almadığı gerçeğini düşünecek olursak, çeşmeler bir anlamda mahalle ve sokağın iletişim merkezleri konumundadır. Günlük kullanım için su doldurmaya gelen kadınlar, çeşme başında konuşma fırsatı yakalamakta, mahallede gerçekleşen ölüm, doğum, evlilik gibi birçok haberi burada oluşan ortamlardan öğrenmekte, evlenecek yaşa gelen genç kızlar, burada karşı cins ile iletişime geçmektedirler. Bu çeşme olgusu Cumhuriyet Türkiyesi'nde de neredeyse benzer işlevleri yerine getirmiş, çeşme başı muhabbetlerine ilişkin türküler yakılmış, şiirler yazılmıştır.

Geçmişten günümüze bağ kuran çeşmeler üzerine yazılan şiirlerin en önemlilerinden olan Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Çoban Çeşmesi" şiiri bu önemsemeyi çok iyi dile getirmektedir.

DOI: 10.7816/idil-06-40-10

ÇOBAN ÇEŞMESİ
Derinden derine ırmaklar ağlar,
Uzaktan uzağa çoban çeşmesi,
Ey suyun sesinden anlayan bağlar,
Ne söyler şu dağa çoban çeşmesi.

"Göynünü Şirin'in aşkı sarınca,
Yol almış hayatın ufuklarınca,
O hızla dağları Ferhat yarınca
Başlamış akmaya çoban çeşmesi…"

O zaman başından aşkındı derdi.
Mermeri oyardı, taşı delerdi.
Kaç yanık yolcuya soğuk su verdi.
Değdi kaç dudağa çoban çeşmesi.

Vefasız Aslı'ya yol gösteren bu,
Kerem'in sazına cevap veren bu,
Kuruyan gözlere yaş gönderen bu…
Sızmadı toprağa çoban çeşmesi.

Leyla gelin oldu, Mecnun mezarda.
Bir susuz yolcu yok şimdi dağlarda,
Ateşten kızaran bir gül arar da
Gezer bağdan bağa çoban çeşmesi.

Ne şair yaş döker ne âşık ağlar,
Tarihe karıştı eski sevdalar:
Beyhude seslenir, beyhude çağlar
Bir sola, bir sağa çoban çeşmesi…
Faruk Nafiz Çamlıbel
("Sanal 1", 2017).

Medeniyetin başlangıcından bu yana yerleşim yerlerinin oluşmasında ve seçilmesinde su önemli bir unsur olmuştur. Hayatın devamını sağlayan toprak, hava gibi elzem olan su da insanoğlunun yaşamında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu sebepten dolayı çeşmeler, kentsel yaşam alanlarında, kimi zaman camilerin avlusunda, kimi zaman büyük bir meydanın ortasında kimi zaman ise yolların kesişim noktasında yer bulmuşlar ve şehirlerin köylerin ortak yaşam alanlarını oluşturmuşlardır.



Resim 3: Mehmet Başbuğ

Resim 3' de ihtiyar bir adamın namazını kılmak için bir çeşme başında abdest aldığını görmekteyiz. Ayağını yıkarken bir yandan da huşu içinde dua eder gibi görüntülenen ihtiyarın giyimi ile bir kırsal kesim insanı intibaı uyandırmaktadır. Çeşmeler su mimarisinin en yaygın örnekleri olmalarının ötesinde, her dönemde Türk şehirlerinin en önemli öğeleri arasındadırlar.



Resim 4: Mehmet Başbuğ

Resim 4' de ise Kubbeli mimari bir çeşme önünde sohbet eden iki kadın, geride elini yıkayan bir adam arkası dönük olarak resmedilmiştir. Su mimarisinin vazgeçilmez öğelerinden olan çeşmeler yapıldıkları kentsel mekana kimlik kazandırmış, sosyal hayatın şekillenmesinde rol oynamış, mahalli kültüre katkıda bulunmuşlardır. Anadolu coğrafyasında bir sosyalleşme aracı görevi gördükleri dönemler dahi olmuştur. Bu resimde de sohbet ederek yürüyen kadınların günlük yaşamlarından çocukları, komşuları ile ilgili haberler gibi kısaca yaşamlarından paylaştıkları bir anın yansıtıldığını görmekteyiz.

DOI: 10.7816/idil-06-40-10

Sonuç

Çeşme, Türk kültüründe ve geleneğinde hem dini hem de mimari anlamda önemli bir değere sahiptir. İslam dininde hem temizliğin önemi, hem de canlılara su sağlama ve ulaştırmadaki sevabın büyüklüğü üzerine vurguların yapılması, hayır işi olarak çeşme yapımına hız kazandırmıştır.

Çeşme mimarisi yöresel özelliklerle farklılıklar gösterse de aynı amaca hizmet eden yapılar olmuştur. Türk Resim Sanatı içerisinde kültürel zenginliklerimiz ve geleneklerimiz, sanatçılarımız için önemli bir kültürel beslenme kaynağı olmuştur. Sivil ve dini mimari yapılarımız, halkımızın yaşam biçimleri, geleneksel değerlerimiz Türk Resmine yansımıştır. Bu mimari yapının içinde yer alan ve Türk Kültürü içinde önemli bir yere sahip olan çeşme, birçok sanat dalına (şiir, roman, resim v.s.) konu olarak çok sayıda esere yansımıştır. Geçmişten günümüze kadar gelen bu kültürel zenginliğimizin korunarak, sanat yoluyla gelecek kuşaklara aktarılmasını önemseyen sanatçılardan biri olan Mehmet Başbuğ'un çeşme üzerine yaptığı resimler incelendiğinde, bu resimlerin önemli tarihi yapılar olarak İslam kültürünü de içeren abdest alan insanları ya da su içen, konuşan sohbet eden insanları yaşam içinden yansıttığı görülmektedir. Milli ve kültürel değerleri kendisine konu edinen Başbuğ'un çeşme konulu resimlerinde de resminin plastiği ile estetik değerlerin ve anlatımın birbirine eşdeğerde olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, geçmişinden beslenemeyen sanatın geleceği olamayacağı gibi evrensel olması da düşünülemez. Mehmet Başbuğ'un eserleri arasında yer alan çeşme konulu resimlerin, Türk kültüründen, Türk tarihinden beslenen sosyal, toplumsal içerikli konular olarak Çağdaş Türk resmi içinde önemsenecek bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Çetinkaya, Ebru (2012). *Bursa Çeşmeleri.* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Eyice, Semavi (1993). Çeşme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* (8. Cilt),
İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. 277-278.

Koçyiğit, Fazilet (2013). *Lale Devri İstanbul Çeşmeleri.* Doktora Tezi, Erciyes
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ödekan, A. (2008). Çeşme. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. (1. Cilt),* (2. Baskı),
İstanbul: YEM Yayın (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları), 358.

Sanal, 1. (2017). http://www.siir.web.tr/coban-cesmesi , Erişim Tarihi: 22 Aralık 2017.

Tali, Şerife (2010). İstanbul Su Mimarisinde Fatih Sebillerinin Yeri ve Önemi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research, Cilt 3/10,* s.558-572.